

В. О. Гусева,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ІЗ МАСОВИМИ ЖЕРТВАМИ

Через повномасштабне вторгнення на територію України, органи правопорядку вимушені працювати у надскладних умовах. Правозастосовна діяльність наразі відбувається за кризових обставин: дефіциту кадрового потенціалу; за наявності реальних загроз життю, здоров'ю та безпеки співробітників, зумовлених бойовими діями; дефіциту техніко-криміналістичного забезпечення, який не може у повному обсязі задовольнити потреби працівників правоохоронних органів, виходячи з масштабів і складності виконуваних завдань та ін.

Ускладнилася в умовах військової агресії і взаємодія органів досудового розслідування та дізнання з експертними установами, які не тільки евакуювали співробітників, але й високовартісне обладнання з приміщень, розташованих у зоні активних бойових дій до інших регіонів. Водночас складнощі, що виникають у практичній діяльності, пов'язані також із специфікою експертних завдань у вирішенні яких виникає потреба під час розслідування кримінальних правопорушень. Особливу увагу у цьому аспекті становлять кримінальні правопорушення, через вчинення яких відбулася масова загибель людей.

Надзвичайного загострення в умовах збройного протистояння крайні-агресору набула проблематика ідентифікації загиблих із використанням технологій криміналістичного ДНК-аналізу. Шляхом призначення і подальшого проведення судової молекулярно-генетичної експертизи стає можливою перш за все ідентифікація особи жертви, виявлених людських решток тощо. Можливість вирішення окреслених ідентифікаційних завдань значною мірою зумовлена належною організацією процедур одержання посмертних і еталонних

зразків, про ведення ДНК-аналізу та порівняння отриманих результатів. У цьому аспекті перспективним є впровадження міжнародного досвіду, сформованого в аспекті вирішення проблемних питань ДНК-ідентифікації жертв війни, зокрема відображений у відповідних керівних документах і рекомендаціях Інтерполу, Міністерства юстиції США, Міжнародного товариства судової генетики (ISFG) і наукових колективів, які узагальнювали й аналізували таку практику.

Основними організаційними засадами ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій (катастроф) із масовими людськими жертвами убачаються: законність – неухильне дотримання вимог чинного законодавства щодо одержання біологічних зразків, поводження з ними, меж допустимого молекулярно-генетичного дослідження, захисту генетичної інформації від розголошення, зберігання біологічного матеріалу та генетичної інформації; стратегічне планування – визначення єдиної стратегії процесу і процедур ДНК-ідентифікації; централізація та координація – визначення єдиного центру управління процесом ДНК-ідентифікації, керівників (координаторів) робочих груп за окремими напрямками, забезпечення постійного зв'язку між ними та узгодження зусиль; матеріально-технічне забезпечення – достатній рівень фінансування, залучення адекватної кількості лабораторій судової генетики та використання сумісного обладнання; кадрове забезпечення – залучення до роботи достатньої кількості кваліфікованого персоналу (фахівців у галузі судової біології та інших осіб, навчених користуватися відповідними засобами та методами); забезпечення якості – суворе дотримання методичних вимог і стандартів на всіх етапах ДНК-ідентифікації [1, с. 34].

Провідну роль у формуванні доказового потенціалу відіграють висновки експертів, складені за результатами проведення експертиз вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу). Важливим у забезпеченні виконання ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних і реконструкційних завдань відіграють дії щодо підготовки об'єктів потенційних судових експертиз, що розпочинається ще на етапі проведення огляду місця події масової загибелі людей. При цьому, окрім об'єктів, зібраних з місця події, включаючи ті,

що вилучені з трупів жертв, обов'язково направляються і копії протоколів огляду місця події та трупів, додатки до них, складені спеціалістами у галузі вибухотехніки, у випадку проведення та складення – протоколи оглядів об'єктів з додатками.

Ретельно слід підходити до вилучення та пакування предметів і речовин, виявлених на місці події. Упакування має забезпечувати збереження ознак вибуху на об'єкті й бути засобом індивідуалізації поміщених до нього предметів. Об'єкти мають бути перекладені папером, ватою, поролоном або іншим матеріалом для фіксації їхнього положення всередині пакувальної ємності. Скажімо, скляна тара захищає об'єкти від дії вологи, оскільки вибухові речовини добре розчиняються у воді й легко можуть бути вимиті з об'єктів дощем або снігом, що ускладнить з'ясування складу продуктів вибуху та виду застосованого заряду вибухової речовини [2, с. 213].

Разом із тим, особливу увагу слід приділяти забезпеченню заходів безпеки під час проведення слідчих (розшукових) дій, що пов'язані з реалізацією комплексу дій, спрямованих на виявлення, вилучення, пакування, транспортування, зберігання, детального огляду об'єктів, щодо яких існують підстави вважати, що вони є приналежними до категорії вибухонебезпечних або зберегли на собі сліди вибухових речовин тощо.

Актуалізоване завдання щодо ідентифікації осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, особливо від учинення яких настала смерть потерпілих. Наразі непоодинокими є випадки, коли громадяни України, будучи завербованими, стають навідниками російських ракет. Саме у зв'язку з цим, набуває актуальності завдання щодо виявлення таких осіб та подальшої їх процесуальної ідентифікації. Результативним у цьому є ідентифікація за ознаками зовнішності, що відбувається шляхом проведення судових портретних експертиз і експертиз за матеріалами відеозапису.

Досить часто виникає потреба в ідентифікації особи за матеріалами відеозапису, яка зафільмована у натовпі. У цьому аспекті важливо наголосити на необхідності впровадження апробованого зарубіжного досвіду та шляхів його «націоналізації» у судово-експертній практиці України, а також на використанні сучасних програмно-технічних технологій. Адже проблему ідентифікації людей як окремих осіб (виокремлюючи

їх із груп або навіть рухомого натовпу) у світі успішно розв'язують шляхом використання сучасного програмного забезпечення, яке поки що в Україні недоступне [3, с. 112].

У випадку необхідності дослідження матеріалів відео- або звукозапису, з метою підтвердження фіксації мови або дій особи на таких матеріалах, також призначають експертизи відео-, звукозапису. Перед призначенням експертизи відеозапису варто оцінити обсяги зібраного матеріалу щодо відповідності їх обсягу критеріям достатності та істотності, що можливе під час огляду (визначити назву файлу, носій, на якому його зафіксовано, та ін.). За наявності великої кількості об'єктів і записів, зафіксованих на них, для забезпечення реального строку проведення експертизи необхідно визначати лише ті записи, які стосуються суті справи, а для скорочення та забезпечення реального строку проведення експертизи – з тривалих записів виокремлювати для дослідження певні фрагменти [4, с. 63]. Разом із тим, у слідчо-судовій практиці мають місце й протилежні ситуації, адже відповідно до висновків експертів через невеликий обсяг якісного мовленнєвого матеріалу встановити чи брали участь конкретні громадяни у досліджуваних розмовах неможливо [5].

Отже, завдання, що виникають перед слідчими органів досудового розслідування стали більш складними, а це вимагає від них підвищення рівня професійної компетентності. Водночас ця проблематика вимагає і зосередження зусиль у цьому аспекті науковців і дослідників, зокрема щодо формування науково-практичних рекомендацій для правоохоронних органів і експертних установ, розроблення й запровадження сучасного програмного судово-експертного забезпечення тощо.

Список використаних джерел

1. Степанюк Р. Л., Гусева В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. №1 (39). С. 29–38. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-29>
2. Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : 12.00.09. Львів. 2019. 257 с.
3. Гусева В. О. Проблеми ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. *Теорія та практика*

судової експертизи і криміналістики. 2021. № 2 (24). С. 109–122. <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.07>.

4. Брендель О. І. Судова експертиза відео-, звукозапису: особливості призначення та проведення у кримінальних провадженнях за фактами вчинення корупційних злочинів. *Особливості підготовки матеріалів для призначення та проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях за корупційними злочинами* : матер. міжвідом. наук.-практ. семінару (м. Харків, 12 липня 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, НАБУ. 2019. С. 59–69.

5. Вирок Чечельницького районного суду Вінницької області від 19 вересня 2013 р., судова справа № 1/3381/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень: офіц. сайт*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/33613275> (дата звернення: 06.08.2023).